

januari 07, 2024

Hemmanet Toresundshuvud

Om namnet

Ortnamn är ju otroligt spännande så låt oss börja med just namnet Toresundshuvud. Gårdsnamnet hänger ju uppenbarligen ihop med sockennamnet Toresund, gården ligger vid en udde som kan ses som huvudet på socknen. Ortnamn som innehåller "huvud" är inte ovanliga som namn på berg. Det finns en liknande namnkonstruktion i närheten: Ridöns östra udde heter Ridö huvud.

På 1100-talet skrevs sockennamnet Thorsne. Genom århundradena har sockennamnet stavats på en uppsjö olika sätt: Thorsn, Torsens, Tårsen, Tosren.

Namnet Thorsne innehåller enligt ortnamnsforskningen ett ord som är samhörigt med ordet torr och som kan syfta på torrlagd eller upptorkande våtmark (Svenskt ortnamnslexikon, uppslagsordet Toresund). Namnet hänger troligen ihop med den flacka marken kring sockenkyrkan. Ju flackare mark, ju mer påtaglig blir effekten av förändringar av vattenståndet. Till följd av landhöjningen hade Kyrkvikens strandlinje förskjutits med många hundra meter sedan människor först etablerat sig i området, så att bygden fick ett namn som minner om upptorkande mark är inte konstigt.

Med tiden har den ursprungliga betydelsen med koppling till torkande mark gått förlorad och namnet har istället kommit att associeras med ordet sund och därvid omformats till dagens Toresund. Den första noteringen där sockennamnet skrevs med efterledet -sund som jag hittat är från 1710, då socknen benämndes Torsund (utan e). Stavningen Toresund förekommer senare på 1700-talet.

Första gången hemmanet Toresundshuvud omnämns i historiska källor är i slutet av 1400-talet då gården benämndes "Torssen hoffwed. När det gäller gårdsnamnet levde det ålderdomliga förledet kvar mycket längre än i sockennamnet. Till exempel benämndes gården Thorsens-huvud så sent som i församlingsboken för åren 1931-1939.

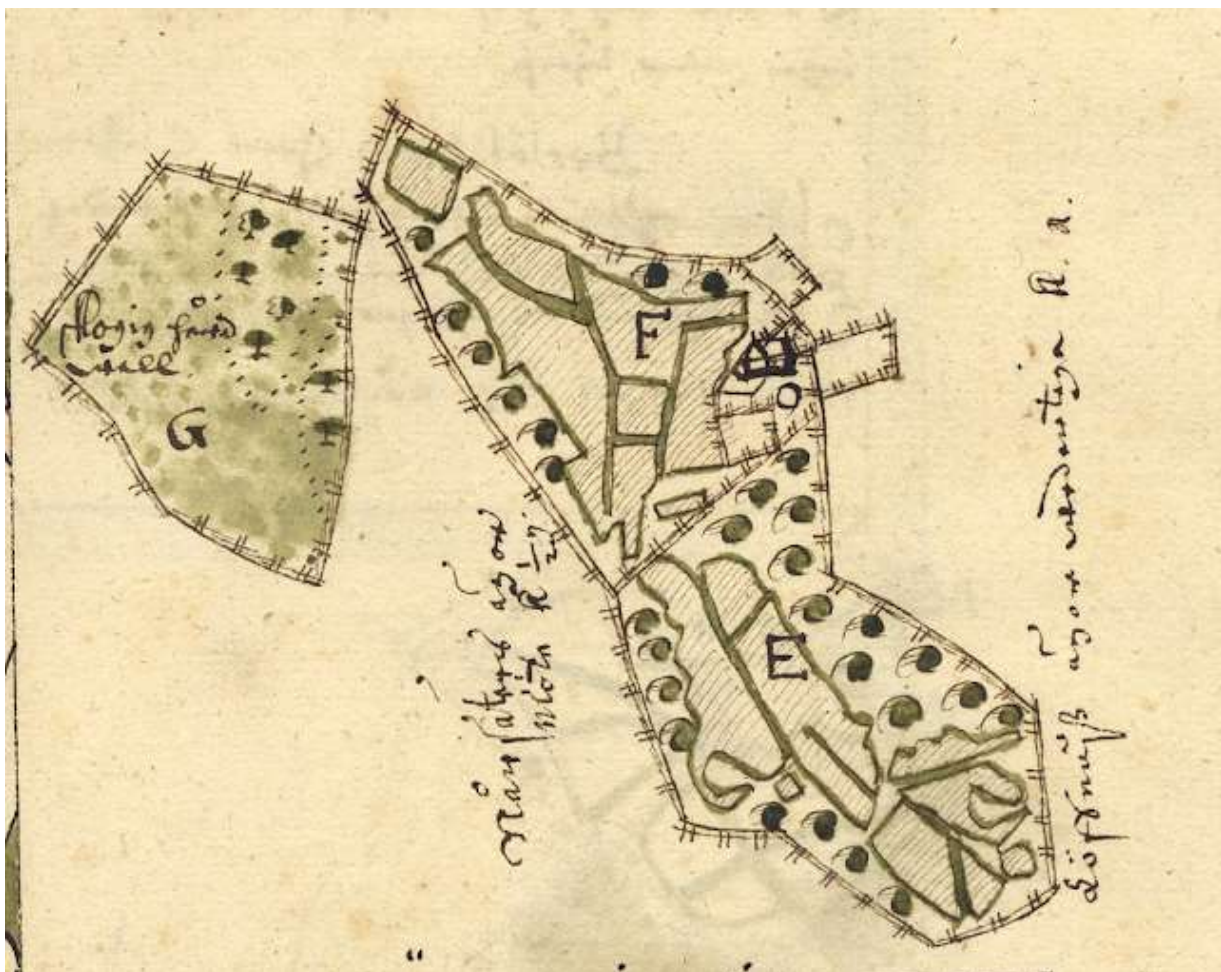
Frälesehemmanet Toresundshuvud

Gården ägdes på 1500-talet av Sten Sture för att precis som Lövnäs och Sättran sedermera komma att ingå bland Gustav Vasas egendomar.

Toresundshuvud ingick inte i förläningen till Gustav Raaf som jag beskrev i inlägget om Lövnäs. Men när Gustav Raafs svärson Christer Silverax belönades av drottning Kristina fick han även hemmanet Toresundshuvud. Från den tidpunkten har hemmanet Toresundshuvud delat öde med de tre andra gamla hemmanen Lövnäs, Sättran och Norrsätra i den meningen att alla fyra har haft samma ägare allt sedan dess.

Till skillnad mot Lövnäs och Sättran brukades dock Toresundshuvud som en fristående enhet ända in på 1900-talet.

Toresundshuvud 1641

Karta från 1641 visar gårdens åkermark och ängar.

Åkergårdet markerad med E är marken kring Kummelvägen och det som är markerat med F är den åker som ligger i svackan mellan Sikvägen och Prästhällsvägen. Vad gäller ängen markerad med G så utvisar kartan inte det egentliga läget i förhållande till gården i övrigt. Gårdens ängsmark var gårdet precis vid infarten till norra tomtområdet (söder om Hagstugevägen, väster om Trollskogsvägen). Texten på kartan anger att ängen bestod av skogig hårdvall.

Platsen för hussymbolen överensstämmer med platsen för Tomtstugan. Tidens lantmätare ritade inte ut alla byggnader, utan det inritade huset ska ses som en symbol för

gårdstomten där det kan ha funnits många olika bostadshus och ekonomibyggnader.

På 1641-års karta redovisas åkermarkens storlek i enheten tunnor. Åkermarken E redovisas som 3 1/8 tunna och F som 3 1/2 tunna. En tunna motsvarar arealmåttet tunnland, ungefär 5 000 kvadratmeter (0,5 hektar). Förmodligen tillämpades tvåsäde, dvs. en åker såddes ena året och fick ligga i träda andra året. Av den totala åkerarealen brukades alltså bara hälften vart år. Den effektiva åkerarealen var därmed ungefär 1,5 hektar.

På ängsmarken skördades, 12 lass hö. En ko behöver omkring 3-4 lass hö för att klara en vinter. Motsvarande mängd hö räcker till 4-5 får.

Därtill noterade lantmätaren "Elak skog och mulebett, galfiskie". Jag tolkar förledet gal i galfiske som att det betyder något som inte lämnar normal avkastning.

När häxhysterin kom till Toresund

En pojke från Toresundshuvud vid namn Hans Olofsson kom att spela en huvudroll när häxhysterin nådde till Toresunds socken 1675. Den då femtonårige Hans anklagade Elin Nilsdotter i Norrby gård för att ha med våld ha försökt tvinga med sig honom till Blåkulla. Det här är vad som hände enligt Hans:

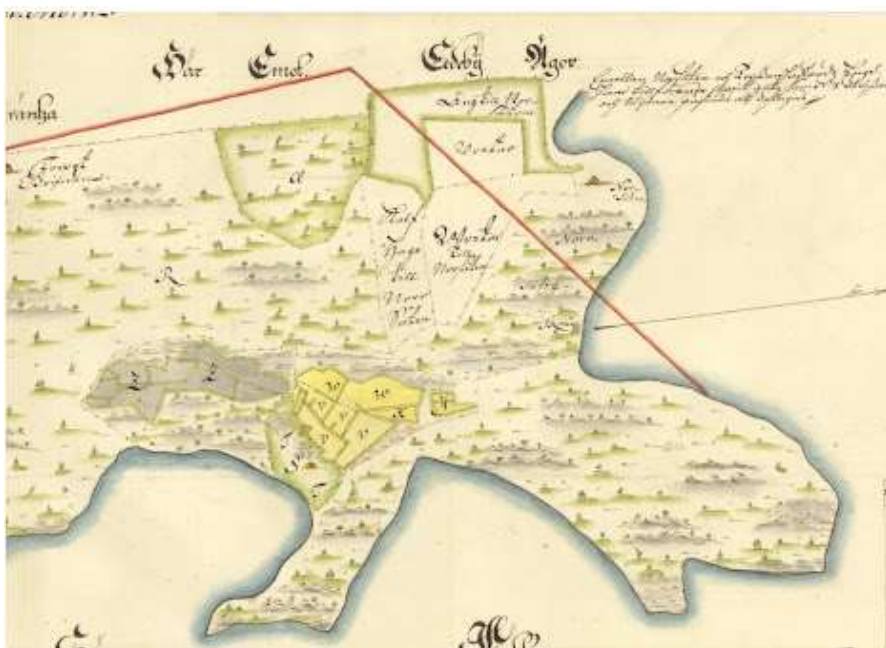
På vårfredagen 1675 vaknade han tidigt på morgonen. Han hade övernattat på gården Snista och redan i gryningen begav han sig hemåt. När han hade gått en god bit i skogen hörde han ett "skräckligt gny och stormande". Han vände sig om och såg en ekstock som kom flygande i luften. På stocken satt tre kvinnor och en svartklädd man med draget svärd. En av kvinnorna var Elin Nilsdotter. Elin sa att de skulle till Blåkulla på gästbud och att Hans var välkommen att följa med. När han avböjde förslaget tog Elin tag i hans hår och försökte att dra upp honom på stocken med våld. Han bad henne då att i Jesu namn släppa hans hår. Detta fick Elin att lossa greppet och skrika: "din skälm, om du inte nämnt det namnet skulle du ha fått följa med!" Ekstocksekipaget drog därefter vidare. Kvar i skogen stod den chockade Hans.

Till skillnad mot vad som var fallet på många andra platser i landet på 1670-talet, intog prosten i Toresunds socken en skeptisk hållning till påståenden om häxor och flygande ekstockar och bedrev tillsammans med länsman en brottsutredning som bidrog till att Elin Nilsdotter frikändes från anklagelserna. Det hela slutade med att Hans far Olof istället dömdes till dryga böter för ärekränkning och att Hans flydde från socknen.

En mer detaljerad redogörelse finns här

<https://toresundshuvud.blogspot.com/2024/01/nar-haxhysterin-kom-till-toresund.html>.

Toresundshuvud 1720

Ungefärligt överfört till modern karta

Den vackra kartan från 1720 som använts i tidigare blogginlägg avbildar även Toresundshuvud och är den bästa källa jag hittat för att beskriva hur tomtområdet gestaltade sig för dryga 300 år sedan. Kartförklaringen är dessvärre inte helt lättläst, men i det följande kommer min tolkning av texterna avseende hemmanet Toresundshuvud (markerat med hussymbolen vid bokstaven S).

- T Byggningstomten och ängsmark (hårdvallsäng)
- V Norra gårdet som består av god lerjord
- W Lättjord med grundare lera
- X Skogsjord
- Y Tall-lera oduglig såvitt kan bedömas
- Z Södra gårdet
- α Äng beväxt med ek, hassel, ask samt lite tall och gran. Ger mossvallshö.

Att märka är att ängen inte ligger i direkt anslutning till gårdens övriga jordbruksmark.

Därtill noterade lantmätaren att det inte fanns någon beteshage på gården, att skogen bestod av gran och tall på bergig och oländig mark som dög till att ta gårdsgårdsstörar och ved, samt att mulbetet var "nödtorftigt". Vad gäller fiske noterades att det bedrevs med "allenast ett notvarp".

1800-talet

Ovanstående bild är från en karta från 1839 och visar Toresundshuvuds gårdstomt och de närmast kringliggande markerna.

År 1893 fanns en handfull byggnader på gården. Notera även att det fanns en byggnad i skogsbacken med nummer 250. Platsen bör motsvara det som idag är Prästhällsvägen 40.

Grunden till byggnaden vid vägens slut (vänster om siffrorna 246) skulle kunna vara den grund som än idag kan anas intill parkeringsplatsen.

Ur kartförklaringen:

246 Gårdstomten tillika med trädgård

247 Norra gårdet

250 Backar i norra gårdet

251 En liten äng vid gården, hårdvall

253 Backe i ängen vid gården

257 Näset, dels bergigt, dels sankt, har temmligen vacker tall och granskog, samt alskog i dälerna

Toresundshuvud brukades på 1830-talet av bonden Anders Ersson med hustru Anna-Lena och sonen Carl Gustav. Familjen Ersson flyttade till Toresundshuvud från Stora Hagstugan på Herresta gård år 1825. Familjen brukade därefter Toresundshuvud i 24 år, till 1849.

Anders Ersson avled 1847 och änkan Anna-Lena och sonen Carl Gustav drev gården vidare i ett par år. 1849 flyttade Anna Lena till Gunvik på andra sidan Herrestaviken där hon blev inhysesjon och sonen Carl Gustav flyttade till Stenfasta där han tjänade dräng. Familjen Ersson var den familj som vad jag sett bodde och verkade på Toresundshuvud längst tid.

1900-talet

Utdrag från den häradseconomiska kartan från ca 1900.

För att få en bild av gården och dess verksamhet under 1900-talets början kan vi välja situationen år 1915. Gården brukades då av Frans Eriksson med hustru Emma och deras fyra barn. På gården bodde också torparänkan Johanna Andersson som inhysesshjon men ingen dräng eller piga.

Av de uppgifter som Frans Eriksson lämnade till statistiska centralbyrån detta år framgår att gården brukade 11 hektar åker och annan odlad jord. Det är väsentligt mer än vad som var fallet 1641, då bara ungefär 1,5 hektar åkermark såddes varje år.

Av samma uppgifter vet vi att gårdens djurbesättning bestod av två hästar, sex kor, en kviga, tre kalvar, två grisar, tjugo höns och sex bikupor. Skörden som hade bärgats året innan hade uppgått till 1 200 kg vete, 2 200 kg råg, 300 kg korn, 4 087 kg blandsäd, 627 kg ärter och 4 000 kg potatis.

Familjen verkar ha trivts, för de bodde kvar i nästan 10 år, då de flyttade till Taxinge.

Under 1900-talet tycks en del förändringar i bebyggelsen på gården ha skett jämfört med hur det såg ut 1839. En större ekonomibyggnad uppfördes och några av de mindre husen på gårdstomten revs.

Flygfoto som bör vara taget någon tid innan tomtområdet började bebyggas (det är daterat "cirka" 1975). Den stora ladan låg intill dagens parkeringsplats, vid Hagstugevägen 12 ungefär.

"Den siste torparen"

På föreningens hemsida finns ett dokument som heter "Den siste torparen". Det är Stig Erikssons berättelse om hur hans mor och far arrenderade Toresundshuvud i början på 1940-talet. Det framgår att gården Toresundshuvud då hade stått tom någon tid. Familjen Eriksson återuppväckte gården och drev jordbruk under krigsåren och ytterligare några år. Det är en fin berättelse om jordbrukets vedermödor och om hur det gamla hemmanet Toresundshuvuds slutligen upphörde att fungera som en självständig jordbruksenhet någon gång omkring 1950.

Stig beskriver gården så här: "I det stora uthuset fanns plats för 10-12 kor, ett par hästar, grisar, höns och katten. Vi hade bara fem kor, en häst, två grisar och ett tiotal höns. I uthuset fanns en loge för att lagra säd och hö samt utrymme för maskiner och redskap. Byggnaden var i bra skick. Även det gamla spåntaket. Byggnaden var dimensionerad för att, med en lite större familj än vår, driva ett något större lantbruk."

Toresundshuvud blir Tomtstugan

Det här avsnittet borde någon annan skriva. Jag gissar att namnet Tomtstugan kommer sig av att det gamla boningshuset användes som lokalkontor i samband med att Herresta tomtområde etablerades. Någon kanske kan hjälpa till och fylla på med detaljerna om detta.